

NECESITATEA EDUCAȚIEI ANTIDOPING A PROFESIONIȘTILOR DIN DOMENIUL SĂNĂTĂȚII

Vladislav RUBANOVICI¹, Gheorghe ȘTEFANEȚ²,
Alexei CHIRLICI¹, Serghei CEBANU¹

¹IP Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
Nicolae Testemițanu,

²Centrul Național de Medicină Sportivă Atletmed,
Republica Moldova

[https://doi.org/10.52556/2587-3873.2023.1\(94\).07](https://doi.org/10.52556/2587-3873.2023.1(94).07)

Rezumat

Problema combaterii dopajului în sport a devenit actuală în rândurile sportivilor și antrenorilor, precum și în cele ale medicilor. Lucrarea prezintă o sinteză a literaturii privind influența negativă a dopajului, activitățile și programele de instruire antidoping în general și problema instruirii profesioniștilor din domeniul sănătății cu privire la antidoping. Pentru realizarea obiectivului trasat a fost efectuată o cercetare focalizată a surselor de literatură de specialitate folosind motorul de căutare Google Scholar, bazele de date PubMed, Research for Life și Medline. Criteriile de selectare a articolelor au inclus problemele de sănătate cauzate de dopaj, programele și activitățile antidoping, întreprinse de către specialiștii din domeniul medicinei. În pofida eforturilor Agenției Mondiale Antidoping (WADA), altor organizații internaționale și a numeroaselor organizații naționale antidoping din diverse țări ale lumii, practica vicioasă a dopajului în rândurile sportivilor continuă. Conform surselor bibliografice se consideră, în mod firesc, că medicii și farmaciștii ar juca roluri esențiale în lupta împotriva dopajului din sport. Totodată, s-a constatat că acești specialiști nu posedă cunoștințe și dexterități practice suficiente cu privire la problema antidopingului. În legătură cu această situație, este necesar să se elaboreze programe de instruire universitară și postuniversitară a specialiștilor cu referire la problema antidoping, fapt care va contribui în mare măsură la soluționarea problemei antidoping. Este recomandată armonizarea documentelor naționale cu privire la problema antidoping cu cele internaționale.

Cuvinte-cheie: dopaj, antidoping, sport, programe de instruire, profesioniști din sănătate

Summary

The need for antidoping education of health professionals

The problem of combating doping in sports has become topical both among athletes, coaches and doctors. The paper presents a synthesis of the literature on the negative influence of doping, antidoping training activities and programs in general and the issue of training health professionals on antidoping issues. In order to achieve the stated objective, a focused research of specialized literature sources was carried out using the Google Scholar search engine and the PubMed, Research for Life and Medline databases. Criteria for selecting articles included health problems caused by doping, antidoping programs and activities, undertaken by medical professionals. Despite the efforts of the World Antidoping Agency (WADA), other international organizations and numerous national antidoping organizations in various countries of the world, the vicious practice of doping among

athletes continues. At the same time, it was found that the nominated specialists do not possess sufficient knowledge and practical skills on the issue of antidoping. In connection with this situation, it is necessary to develop programs for undergraduate and postgraduate training of the specialists on the issue of antidoping, the application of which in practice will greatly contribute to solving the problem of antidoping. It is recommended to harmonize national antidoping documents with international ones.

Keywords: doping, antidoping, sports, training programs, health professionals

Резюме

Необходимость в антидопинговом образовании специалистов здравоохранения

Проблема борьбы с допингом в спорте стала актуальной как среди спортсменов, так и среди тренеров и врачей. В работе представлен синтез литературы о негативном влиянии допинга, антидопинговых обучающих мероприятиях и программах в целом и проблеме обучения медицинских работников антидопинговым вопросам. Для достижения поставленной цели был проведен целенаправленный поиск источников специализированной литературы с использованием поисковой системы Google Scholar, баз данных PubMed, Research for Life и Medline. Критерии отбора статей включали проблемы со здоровьем, вызванные допингом, антидопинговые программы и действия медицинских работников. Несмотря на усилия Всемирного антидопингового агентства (ВАДА), других международных организаций и многочисленных национальных антидопинговых организаций в различных странах мира порочная практика применения допинга среди спортсменов продолжается. Судя по библиографическим источникам, естественно считается, что врачи и фармацевты будут играть важную роль в борьбе с допингом в спорте. В то же время было установлено, что вышеуказанные специалистами не обладают достаточными знаниями и практическими навыками по вопросу противодействия допингу. В связи с этой ситуацией необходимо разработать программы университетской и последипломной подготовки специалистов по борьбе с допингом, применение которых на практике во многом будет способствовать решению антидопинговой проблемы. Рекомендуется гармонизировать национальные антидопинговые документы с международными.

Ключевые слова: допинг, антидопинг, спорт, учебные программы, специалисты здравоохранения

Introducere

Sportul, în forma sa cea mai simplă, este una dintre cele mai importante activități umane. Pe lângă divertisment, sportul impune reguli, care oferă șanse egale tuturor participanților pentru a-și extinde limitele fizice și mentale, a împărtăși valori și experiențe comune [1]. Totodată, la competițiile sportive sunt și cazuri, când unii sportivi, în scopul atingerii anumitor rezultate, recurg la folosirea unor substanțe chimice sau a unor metode, care nu numai că sunt interzise de către forurile superioare în activitățile respective, dar pot influența negativ și starea de sănătate. În orice competiție sportivă, unde tuturor participanților le sunt oferite șanse egale, această stare de lucruri, cunoscută sub denumirea de „dopaj” este considerată neprietenosă, lipsită de respect nu numai față de ceilalți participanți la competiție, de toată lumea sportivă, de sport, în general, dar și față de spectatori, care așteaptă și speră la rezultate obiective, apreciind și bucurându-se de adevăratele performanțe ale sportivului.

Problema combaterii dopajului în sport a devenit actuală atât în rândurile sportivilor și antrenorilor, cât și ale medicilor. În ceea ce privește domeniul medicinei, pe parcursul anilor de problema în cauză s-au ocupat și se ocupă, în special, specialiștii din medicina sportivă. Actualmente a apărut necesitatea familiarizării cu problema combaterii dopajului și a specialiștilor din alte domenii ale medicinei, în primul rând, a celor din medicina primară, dar și a farmaciștilor.

Scopul lucrării

Lucrarea prezintă o sinteză a literaturii de specialitate cu privire la influența negativă a dopajului, activitățile și programele de instruire antidoping, în general, și cu referire la problema instruirii profesioniștilor în probleme de antidoping din domeniul sănătății.

Materiale și metode

Pentru realizarea obiectivului trasat a fost efectuată o cercetare focalizată a surselor de literatură de specialitate folosind motorul de căutare *Google Scholar* și bazele de date *PubMed*, *Research for Life* și *Medline*. Criteriile de selectare a articolelor au inclus problemele de sănătate cauzate de dopaj, programele și activitățile antidoping, inclusiv pentru și de profesioniștii din domeniul medicinei. După o analiză minuțioasă a titlurilor, au fost selectate articolele originale, care conțineau informații relevante la acest subiect. În calitate de criterii de excludere au fost articolele privind rolul utilizării diverselor substanțe și metode interzise pentru atingerea unor rezultate scontate în diverse feluri de sport, opinii

neargumentate științific. Din numărul total de 85 de surse au fost selectate 22.

Cuvintele-cheie utilizate pentru căutare au fost: sănătatea sportivilor, sport, măsuri antidoping, programe de instruire, profesioniști din sănătate, prevenție.

Rezultate

În procesul familiarizării diverșilor specialiști cu problema în cauză, la una din primele întrebări principiale, care se discută cum ar fi - „ar trebui dopajul să fie considerat imoral în sport?” este important de luat în considerare motivele, pentru care anumite substanțe sau metode care sporesc performanța fizică sunt interzise. Agenția Mondială Antidoping (WADA) afirmă că sportul prezintă o valoare în sine, care constă în celebrarea spiritului uman, care se manifestă prin performanțele corpului și ale minții omului și se reflectă în valori, inclusiv printr-un joc corect și onest, respect pentru sine și pentru alți participanți, respect pentru reguli și legi, dar și sănătate [1, 2]. Lista WADA a substanțelor și metodelor interzise poate include orice substanță și metode, care îndeplinesc cel puțin două dintre următoarele trei criterii: 1) are potențialul de a spori sau de a îmbunătăți performanțele sportive; 2) reprezintă un risc real sau potențial pentru sănătatea sportivilor; 3) încalcă spiritul sportului. Punctele 1 și 3 din lista menționată sunt, în principal, argumente etice de natură „profesională”. Utilizarea de substanțe sau metode, care îmbunătățesc performanțele, încalcă principiile egalității de șanse și corectitudinea între sportivi. În plus, dopajul este o înșelăciune și provoacă prejudicii inechitabile societății, în special, la copii și tinerii adulți, pentru care sportivii servesc drept modele. Punctul 2 este un argument etic strict legat de sănătatea sportivului. Majoritatea substanțelor care îmbunătățesc performanța sunt niște medicamente elaborate cu scopul de a trata boli specifice, iar utilizarea acestora în alte scopuri de către subiecții sănătoși poate provoca daune sănătății atât pe termen scurt, cât și pe termen lung [3]. De exemplu, cel mai des utilizat medicament este eritropoietina (Epo) folosită pentru a trata anemia rezultată din boli renale cronice și anemia indusă de chimioterapie. Aportul de Epo de către subiecții sănătoși duce la așa-numitul „sânge gros” cunoscut ca „sindromul de hipervâscozitate” sau „sindromul de hipercoagulare” a sângelui, acesta prezentând un pericolul de tromboze cu risc suplimentar de atac de cord [4]. De asemenea, utilizarea de steroizi anabolizanți în alt scop decât cel propus poate duce la o creștere a riscului de ateroscleroză: crește masa musculară a inimii, perfuzia miocardică

se deteriorează, dar și ficatul este afectat, fapt care duce la insuficiență hepatică [5].

Consecințele etice, legislative și de sănătate asociate cu dopajul sunt, în general, bine cunoscute. Spre regret, însă, în pofida eforturilor WADA și ale numeroaselor organizații naționale antidoping din diverse țări ale lumii, această practică vicioasă continuă [6]. Este posibil ca această tendință va continua la unii sportivi profesioniști, care obțin oferte din ce în ce mai profitabile atât pe teren, cât și în afara lui. Totodată, există și speranța că sportivii profesioniști de mâine vor percepe valoarea sportului ca fiind ceva semnificativ diferită în comparație cu acei sportivi, care au venit înaintea lor [7, 20].

Creșterea numărului de cazuri de abuz de substanțe interzise în rândul participanților la sport ar necesita un efort mai concentrat din partea specialiștilor practicieni din domeniul sănătății pentru a face față în mod adecvat „crimei”. În mod firesc, s-ar presupune că medicii și farmaciștii ar juca roluri esențiale în lupta împotriva dopajului în sport și că ar fi perfect poziționați pentru a educa, consilia și îndruma atât sportivii de elită, cât și sportivii de agrement cu privire la chestiuni legate de dopaj. În acest context, au fost analizate rezultatele ale șase studii [6] din cinci țări europene (Franța, Marea Britanie, Italia, Grecia și Irlanda), în care au fost cercetate cunoștințele, atitudinile și convingerile medicilor față de dopajul în sport. În general, s-a constatat că nivelul de cunoștințe în rândul medicilor practicieni despre substanțele utilizate pentru dopaj este redus. În baza rezultatelor obținute, autorii consideră că este necesară revizuirea programelor de educație și instruire profesională a specialiștilor menționați la acest capitol. A devenit evident faptul, că pe tema educației antidoping a medicilor profesioniști au fost publicate foarte puține lucrări. În legătură cu situația creată, într-un studiu explorator [8] au fost investigate cunoștințele și atitudinea farmaciștilor și medicilor generaliști sud-africani față de dopajul în sport. În acest studiu s-a constatat un lucru alarmant, și anume că aproximativ două treimi din sportivii care au recurs la dopaj au obținut aceste substanțe prin intermediul medicului.

Dopajul în sporturile organizate și recreative a fost recunoscut ca o problema de sănătate publică în Uniunea Europeană (UE) în 2007, când a fost publicată Cartea Albă a UE privind sportul [9]. Această lucrare a recomandat ca toți actorii cu responsabilitate pentru sănătatea publică să țină cont de aspectele de risc pentru sănătate ale dopajului în activitățile lor. Activitățile internaționale antidoping constau în prevenirea dopajului, reducerea riscurilor și promovarea sănătății, care includ controlul dopajului, educația antidoping, cercetarea și creșterea

gradului de conștientizare a populației cu privire la agenții de dopaj și la efectele adverse ale utilizării dopajului [2, 10]. Scopul activităților antidoping este de a menține integritatea sportului, precum și de a proteja sănătatea sportivilor de performanță și a sportivilor de agrement și, în general, sănătatea publică prin prevenirea consumului de droguri de îmbunătățire a performanței și a imaginii (PIED) în afara sportului. Activitatea antidoping în sport este reglementată de Codul WADA, care conține lista cu substanțe și metodele interzise în sport. În diverse țări ale lumii la nivel național, activitățile preventive antidoping fac, de obicei, parte din programele cu strategii ale agențiilor naționale antidoping, care includ, de regulă, proiecte de conștientizare, prevenire și educare a populației, precum este, de exemplu, Health Pro Advantage al Agenției Antidoping din SUA [2].

Cercetările indică faptul că farmaciștii sunt una dintre cele mai de încredere surse de informații medicale, iar sportivii îi percep pe farmaciști ca surse bine informate în problema antidoping [11, 12, 13]. Cu toate acestea, diverse studii au demonstrat necesitatea de mai multe oportunități educaționale pentru farmaciști în ceea ce privește problema antidoping [14]. Studiile viitoare ar trebui să se concentreze pe măsurarea eficienței educației antidoping în universități și/sau în sectorul privat în dezvoltarea cunoștințelor farmaciștilor despre antidoping. Aceste programe educaționale pentru farmaciști trebuie evaluate cu mare atenție la acceptabilitate, fezabilitate și implementare. Dintr-o perspectivă mai largă, în ceea ce privește domeniul farmaciei sportive sau, cu alte cuvinte, rolul farmaciștilor în medicina sportului și a exercițiilor fizice, cooperarea internațională și a părților interesate îmbinate cu studii complexe ar putea fi, de asemenea, de mare folos. Creșterea rolului farmacistului în promovarea sănătății publice necesită, de asemenea, mai mult sprijin din partea instrumentelor de consiliere privind medicamentele și a surselor de informații medicale. Cu instrumente simple și fezabile, consilierea antidoping este ușor de adoptat în fluxul de lucru al farmaciilor ori de câte ori este nevoie. Dezvoltarea acestor instrumente și baze de date trebuie completată cu cercetări din perspectiva utilizatorului.

Organizațiile naționale antidoping și alți actori înrudiți joacă un anumit rol în furnizarea de educație pentru farmaciști. Un exemplu al dezvoltării cunoștințelor farmaciștilor în materie de antidoping este proiectul „Sports Pharmacist System”, lansat de Agenția Antidoping din Japonia în 2009 [15]. Proiectul include un program, prin care se propune instruirea și atestarea farmaciștilor pentru a obține cunoștințe actualizate despre substanțele și meto-

dele interzise în sport. În anul 2019 au fost instruiți și apoi atestați prin programul menționat 9530 de farmaciști, iar un studiu recent a demonstrat că farmaciștii acreditați s-au referit semnificativ mai mult la lista substanțelor interzise a WADA, Global Dro și linia telefonică antidoping a Asociației farmaceutice din Japonia, decât la cele non-sportive [2, 16]. În Finlanda, acțiuni similare sunt întreprinse prin conceptul de farmacie pentru exercițiile fizice, în care farmaciile participante sunt încurajate să promoveze activitatea fizică în farmacoterapia de suport [17]. În timpul procesului de publicare a acestui articol, acest concept a fost deja extins în promovarea activităților antidoping atât în sporturile organizate, cât și în cele recreative, începând cu materiale educaționale și webinare.

Dereglările stării de sănătate ale persoanelor ce practică sportul sunt în primul rând consecințe ale acțiunii factorilor de risc (atât endogeni, cât și exogeni) și mai puțin determinate de specificul activității efectuate.

Riscul potențial al activității fizice poate fi redus prin evaluarea medicală, ierarhizarea factorilor de risc, supravegherea și educația pentru sănătate a sportivilor. Cunoașterea particularităților morfo-funcționale ale organismului în creștere, dozarea individuală corectă a efortului, supravegherea medicală aprofundată sunt garanția dezvoltării fizice și psihice armonioase ale sportivilor tineri, menținerii sănătății lor, prevenirii reacțiilor atipice la efort, atingerii în viitor a unor rezultate sportive înalte [18, 20].

Dopajul creează efecte negative, în primul rând, asupra sănătății, dar și asupra fairplay-ului, amenințând tot mai mult sănătatea tinerilor. Dopajul, în general, reprezintă un factor descurajant pentru practicarea sporturilor și îi expune pe sportivii profesioniști la un stres nejustificat. Prin dopaj, sportivii încalcă regulamentul WADA, care interzice utilizarea produselor farmaceutice în sporturile de competiție. Din păcate, astăzi, în ciuda progresului tehnologic care caracterizează domeniul de cercetare științifică, metodele analitice nu sunt suficient de fiabile pentru căutarea întregului grup de substanțe incluse în listele antidoping. De aceea este necesar să fie elaborate metode noi de detectare pentru a apar unele substanțe ilicite noi.

Utilizarea medicamentelor în scopul îmbunătățirii performanțelor sportive poate duce la descalificarea unui sportiv și, de asemenea, poate dăuna sănătății acestuia. Autoritățile sportive au interzis multe preparate medicamentoase, precum și alte substanțe biologice active nu doar pentru că ar putea oferi unui sportiv un avantaj nedrept, dar și din cauza riscurilor mai mari pentru sănătate.

Astfel, elaborarea și actualizarea programelor

educaționale pentru această grupă de profesioniști reprezintă niște acțiuni importante pentru a reduce și a controla eventualele comportamente periculoase ale sportivilor. Astăzi este foarte important rolul educațional al medicinei preventive.

Prevenția poate fi o armă mai puternică decât medicina clinică. O campanie preventivă valabilă poate promova sănătatea, reducând prevalența, incidența și severitatea bolilor și limitarea cheltuielilor în același timp. Educația sportivilor cu privire la daunele utilizării substanțelor interzise ar trebui să joace un rol prioritar, deoarece conștientizarea pericolului este mai importantă decât folosirea unor metode de constrângere. Prin urmare, este esențială includerea aspectelor epidemiologice, farmacologice, medicale ale substanțelor interzise în programele de instruire a profesorilor, antrenorilor, medicilor.

Educația antidoping trebuie să fie adresată profesioniștilor din domeniul medical, care include medicii sportivi sau alți profesioniști implicați în diagnosticarea, tratamentul sau reabilitarea sportivilor precum kinetoterapeuții, medicii generaliști, nutriționiștii sportivi și farmaciștii. Recunoscând rolul importante care îl joacă în protejarea sportului curat, aceștia vor însuși modul în care vor acționa eficient în conformitate cu regulile antidoping, cum pot sprijini sportivii în îndeplinirea responsabilităților, care le revin conform Codului Mondial Antidoping și, prin urmare, cum pot ajuta la prevenirea dopajului.

Directorul general WADA Olivier Niggli a menționat că educația este o activitate fundamentală în promovarea sportului curat. Educația pentru sport curat joacă un rol important în protejarea sportivilor, iar creșterea accesului la educația relevantă, bazată pe cercetare, este una dintre prioritățile cheie [2].

Profesioniștii din domeniul medical, care sunt instruiți cu privire la antidoping pot aduce beneficii sportivilor, oferindu-le sfaturi exacte pe problema respectivă și influențându-le în mod pozitiv valorile și comportamentele.

Dopajul prezintă un risc potențial pentru sănătatea tinerilor sportivi. Programele educative și de prevenire a dopajului în sport au scopul de a preveni și combate dopajul prin informarea sportivilor despre substanțele interzise. Cu toate acestea, există unele impedimente cu privire la punerea în aplicare a acestor programe. Această stare de lucruri a determinat Germania să introducă Planul național de prevenire a dopajului în speranța că situația în rândul tinerilor sportivi se poate ameliora. Ulterior, a fost studiat gradul în care implementarea Planului național a condus la îmbunătățirea eforturilor de prevenire în școlile sportive și măsura în care activitățile de prevenire nou dezvoltate ale Agenției Naționale

Antidoping au ameliorat cunoștințele în rândul tinerilor sportivi din cadrul școlilor sportive [18].

Dopajul este o problemă stringentă a sportului modern, fiind recunoscută de 90,9% dintre respondenții care au participat la un studiu sociologic. Un număr semnificativ de sportivi, antrenori și oficiali din sport are un stereotip stabil legat de permisiunea utilizării dopajului pentru a obține rezultate înalte (55% dintre respondenți). Această percepție complică posibilitățile de combatere a fenomenului drogurilor ilicite în sport.

În același timp, lipsa cunoștințelor aprofundate în rândul profesioniștilor din sănătate cu privire la impactul negativ al substanțelor și metodelor interzise asupra sănătății fizice și morale a unei persoane determină o percepție ambiguă a dopajului, crește legitimitatea morală a acestuia și duce la o răspândire semnificativă, în special în sportul de masă, unde nu există niciun control antidoping. Situația creată actualizează problema combaterii dopajului, îndreptând-o în direcția căutării și găsirii unor mijloace și metode moderne și eficiente de combatere a acestui fenomen.

Este bine cunoscut faptul că cele mai eficace metode de combatere a dopajului în sportul modern sunt îmbunătățirea procedurii de control al dopajului, stoparea promovării și utilizării preparatelor interzise și metodele educaționale.

La etapa actuală au fost elaborate atât conceptul, cât și conținutul competenței antidoping, fiind identificate trei niveluri de competență antidoping formată, și anume: nivelul inițial sau adaptiv individual, nivelul de bază și nivelul semnificativ profesional (cel mai înalt). Pentru studenții din instituțiile de învățământ cu profil sportiv sunt definite și criteriile de competență antidoping. Acestea includ criterii cognitive, valorice și comportamentale, permițând formularea cerințelor efective pentru nivelul de dezvoltare a calificării profesionale a absolvenților instituțiilor de învățământ superior din domeniu. Totodată, aceste criterii permit stabilirea gradului de pregătire a studenților în cadrul viitoarei lor activități profesionale în vederea luptei împotriva dopajului, aplicării cunoștințelor dobândite în activitatea practică, respectării și promovării unui stil de viață sănătos, non-doping și a valorilor morale ale sportului.

Cea mai accesibilă și mai puțin costisitoare intervenție antidoping este utilizarea metodelor educaționale, care trebuie implementate mai activ în sistemul de educație fizică și sport și în cel medical. Astfel, conform autorului F. N. Soldatencov (2011) educația antidoping este un proces de educație, creștere și dezvoltare personală, care vizează formarea unui sistem de cunoștințe te-

oretice și abilități practice, creativitate, orientări valorice, comportament și activități în spiritul antidoping, asigurând o atitudine responsabilă față de sine, respect pentru regulile competițiilor, pentru concurenții din sport și telespectatori [19]. Elaborată și fundamentată experimental, metoda de formare a orientărilor valorice antidoping a fost aplicată în procesul educațional al studenților unei instituții de învățământ superior de cultură fizică. S-a confirmat ipoteza despre impactul pozitiv al metodologiei elaborate asupra convingerilor antidoping și conștiinței juridice a studenților, fapt dovedit de studiul orientărilor valorice. Astfel, în lotul experimental, orientarea elevilor spre valorile fundamentale ale cunoștințelor importante pentru formarea competenței antidoping (lărgirea orizontului lor) a crescut de la 25% la 42% ($p < 0,01$), dezvoltarea intelectuală și morală de la 40% la 59,3% ($p < 0,01$), onestitatea de la 56,3% la 60,7% ($p > 0,05$), disciplina de la 52,3% la 62,3% ($p < 0,01$). În grupul de control, rezultate au fost mult mai mici. Elevii din grupul experimental au prezentat un nivel sporit de conștientizare a impactului negativ al dopajului asupra sănătății. Acest lucru a fost evidențiat clar în rezultatul analizei răspunsurilor, în primul rând la întrebarea, dacă ar recomanda dopajul rudelor sau prietenilor lor, care vor decide să se ocupe în viitor cu sportul. Înainte de începerea instruirii, 60% dintre studenții din grupul experimental aveau intenția să recomande dopajul în secret, în timp ce după instruire, ponderea studenților cu o astfel de viziune a scăzut până la 6,7% ($p < 0,01$). În acest mod, a fost confirmată eficacitatea metodologiei elaborate pentru formarea orientărilor valorice antidoping în procesul de învățământ al studenților [19].

Elaborarea programelor respective în sistemul de pregătire universitară și postuniversitară a specialiștilor din domeniul sănătății, inclusiv din medicina sportivă, dar și aplicarea lor în procesul de instruire poate contribui considerabil la realizarea politicilor antidoping. Activitatea organizatorică și pedagogică a subiecților procesului de învățământ pentru formarea specialiștilor din domeniul sănătății pe problema în cauză, în general, poate fi eficientă prin implementarea unui model, care prevede o succesiune logică a etapelor acestuia (diagnostic, motivațional, de conținut, corectiv și evaluativ-reflexiv) [20, 21, 22].

În același timp, pentru a îmbunătăți sistemul intern de pregătire postuniversitară a specialiștilor din sănătate, dar și pentru a ajusta instruirea pe problema discutată la sistemul internațional de instruire trebuie de ținut cont de recomandările WADA, OMS, de experiența internațională.

Concluzii

1. Problema dopajului este o problemă actuală de sănătate publică.

2. Specialiștii din domeniul sănătății nu posedă la nivelul cuvenit cunoștințe și dexterități practice cu privire la antidoping.

3. Elaborarea și aplicarea programelor universitare și postuniversitare pe problema antidoping pot contribui în mare măsură la rezolvarea problemei antidoping.

4. Este necesară perfecționarea în continuare a documentelor naționale cu privire la problema antidoping și ajustarea lor la cele internaționale, în special, la cele europene.

Bibliografie

1. Palmi I., Berretta P., Tini A., Ricci G., Marinelli S. The unethicity of doping in sports. In: *Clin Ter* 2019; 170 (2):e100-101. Disponibil pe: doi: 10.7417/CT.2019.2117.
2. World Anti-doping Code 2021 Published by: World Anti-Doping Agency, 104 p.
3. Pellegrini M., Rotolo Mc., Busardò Fp. et al. Non-allowed Pharmacologically Active Substances in Physical and Sexual Performance Enhancing Products. In: *Curr Neuropsychopharmacol*. 2017; 15:724-30.
4. Corlett A.J., Brown V., Kirkland K. Coping with doping. *J Philos Sport* 2013; 40:41–64.
5. Solimini R., Rotolo M.C., Mastrobattista L. et al. Hepatotoxicity associated with illicit use of anabolic androgenic steroids in doping. *Eur Rev Med Pharmacol Sci*, 2017; 21:7-16.
6. Backhouse S.H., Mc Kenna J. Doping in sport: A review of medical practitioners' knowledge, attitudes and beliefs. *Int J Drug Policy*, 2011, 22: 198-202.
7. Hunt T.M., Dimeo P., Jedlicka S.R. (2012) The historical roots of today's problems: A critical appraisal of the international anti-doping movement. *Performance enhancement & health* 1: 55-60.
8. Laure P. Doping in sport: doctors are providing drugs. In: *British Journal of Sports Medicine*. 1997, nr. (31), pp. 258–259.
9. Cartea albă privind sportul, Bruxelles, 11.7.2007 COM (2007) 391 final. 22 p.
10. Backhouse S.H., Patterson L., McKenna J. Achieving the Olympic ideal: preventing doping in sport. *Perfrom Enhanc Health*, 2012, 1(2):83-5.
11. Howard M.S., Didonato K.L., Janovick D.L., Schroeder M.N., Powers M.F., Azzi A.G. et al. Perspectives of athletes and pharmacists on pharmacist-provided sports supplement counseling: An exploratory study *Journal of the American Pharmacists Association*, 58 (4), 2018, pp. S30-S36.
12. Malek S, Taylor J, Mansell K. A questionnaire examining attitudes of collegiate athletes toward doping and pharmacists as information providers, *Can Pharm J (Ott)*, 2014 Nov; 147(6): 352–358.
13. Mononen N. From paper to cyber: Medicines information as a strategic goal in Finland and the European Union. Helsinki, 2020, 165 p. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5883-3>.
14. Hooper A., Cooper J., Schneider J., Kairuz T. Current and potential roles in sports pharmacy: A systematic review *Pharmacy*, 7 (1) 2019, p. 29. <https://www.mdpi.com/2226-4787/7/1/29>.
15. WADA partners with the Japan Anti-Doping Agency to promote the Play True message at the Tokyo Games, <https://www.wada-ama.org/en>.
16. Rie Nakajima, Naoka Onuma, Fumiyuki Watanabe Miwako Kamei Conditions and Hardships Related to Pharmacists' Provisions of AntiDoping Activities in Japan, Advance publication by J-Stage published online September 4, 2020, 18 p.
17. Tuunanen K., Koivuniemi K., Kivimäki S. Liikkujan apteekki terveystieteiden edistämässä [The Exerciser's Pharmacy promoting health enhancing physical activity]. LIKES Research Centre for Physical Activity and Health. Retrieved. https://www.eslu.fi/site/assets/files/1865/1296-liikkujan_apteekki_netiti.pdf.
18. Wippert P.M., Fließner M. National doping prevention guidelines: Intent, efficacy and lessons learned - A 4-year evaluation. *Subst Abuse Treat Prev Policy*. 2016 Oct 10; 11(1):35. Disponibil pe: doi: 10.1186/s13011-016-0079-9. PMID: 27724975; PMCID: PMC5057456.
19. Солдатенков Ф. Н. Формирование ценностных ориентаций антидопинговой направленности в образовательном процессе студентов вуза физической культуры. автореф. дис. канд. пед. наук, Смоленск, 2011, 19 с.
20. Cebanu S. Sănătatea sportivilor juniori: factorii de risc și măsuri de protecție. Ch: Print Caro, 2019, 184 p.
21. Ștefanuț Gh., Tabirta A., Cebanu S. Asigurarea serviciilor medicale de înaltă performanță pentru sportivii din Republica Moldova. In: *Sănătate Publică, Economie și Management în Medicină*. 2021, nr. 4 (91), pp. 59-63.
22. Federiuc V., Ștefanuț Gh., Timercan T. Atitudini și cunoștințe antidoping ale specialiștilor în medicină: analiza literaturii. In: *Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană. Studii inter și pluridisciplinare*. Chișinău, Ediția a IV-a, 29 – 30 octombrie 2021, pp. 291-297.

Vladislav Rubanovici, dr. șt. med.,
conferențiar universitar,
Disciplina de igienă, Departamentul
Medicină Preventivă,
IP USMF Nicolae Testemițanu
tel: 022-205-462
e-mail: vladislav.rubanovici@usmf.md